

**JAARBOEK
VAN HET
 EUROPEES
GENOOTSCHAP
VOOR
MUNT- EN
PENNINGKUNDE**

20
18

MUNTEN AANGETROFFEN TIJDENS HET ARCHEOLOGISCHE ONDERZOEK (1987-90) IN DE ANTWERPSE O.-L.-V.-KATHEDRAAL

Hendrik VAN CAELENBERGHE

Filips II, oord 1584 (inventarisnr. 27 – schaal 150%)

VAN 1987 TOT BEGIN 1990 vonden er in de Antwerpse O.L.V.-kathedraal opgravingen plaats. Ik woonde toen in de stad, en gezien mijn interesse voor numismatiek en archeologie greep ik de gelegenheid te baat om er een kijkje te gaan nemen. De toenmalige stadsarcheoloog Tony Oost leidde mij rond tussen de zandhopen en de blootgelegde graven. De opgegraven objecten, waaronder ook munten, werden zorgvuldig in zakjes gestopt voor reiniging en inventarisatie.

Mijn zoektocht in de periode 2014-2015 naar penny's van de Schotse koning James III leidde mij naar de archeologische depots in Vlaanderen, waardoor ik vooralsnog de mogelijkheid kreeg om het gevonden numismatisch materiaal van deze opgraving in detail te bekijken. De goede zorgen van de archeologische dienst hadden niet kunnen voorkomen dat er al wat corrosie was opgetreden, en van sommige munten waren reeds stukken afgebroken. De kans op verdere beschadiging door manipulatie was op dat moment te groot.

Wat later kwam ik via een bevriend archeoloog te weten dat al het numismatisch materiaal in het laatste kwartaal van 2015 was gerestaureerd en gereinigd in het atelier van Johan Van Cauter te Sint-Niklaas.

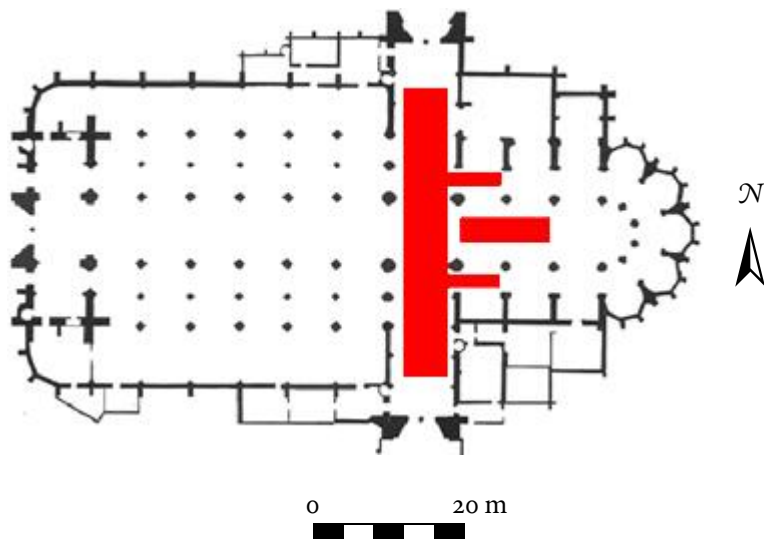
vóór behandeling na behandeling
Vrijstad Aachen, groschen 1419 (inventarisnr. 36)

Ondertussen had ik, na raadpleging van de bestaande literatuur, een artikel uit 1991 gevonden van de hand van S. Scheers & T. Oost^[1], met daarin een volledige beschrijving van alle munten. Deze publicatie was in het Engels en ogenschijnlijk bedoeld voor een internationaal academisch publiek van archeologen en numismaten, en heeft daardoor de numismaten uit de Lage Landen niet echt bereikt. Dit blijkt o.a. uit het feit dat twee onbekende varianten van munten (*zie infra*) niet zijn opgenomen in recente werken.

Het voorgaande in acht genomen, was het moment aangebroken om het gevonden materiaal opnieuw te bekijken en een artikel samen te stellen, zodat een breder publiek de mogelijkheid heeft om kennis te nemen van wat er zoal aan munten en penningen werd aangetroffen in de Antwerpse kathedraal. Enkel de relevante aspecten uit het oorspronkelijk artikel worden hier verder uitgediept^[2].

Archeologisch onderzoek^[3]

Door verbouwingswerken en aanpassingen aan de infrastructuur van de O.-L.-V.-kathedraal had de Archeologische Dienst van de Stad Antwerpen in de periode 1987-1990 de mogelijkheid om onderzoek te doen. Het doel was om zoveel mogelijk te weten te komen over de geschiedenis van de kerk en de mensen die er lagen begraven. Er werden sporen teruggevonden van twee romaanse kerken, te situeren in de periode 1100 tot 1352, waarbij de laatste werd vervangen door de huidige kerk in gotische stijl.

Plan met aanduiding van het opgegraven deel (in het rood) van dwarsbeuk en koor

[1] Zie literatuurlijst achteraan.

[2] Toestemming hiervoor werd verleend door professor emeritus S. Scheers.

[3] Scheers & Oost, p. 121-122.

Er werden daarbij 817 herkenbare graven gelokaliseerd met min of meer complete skeletten. Deze graven waren duidelijk aangelegd in parallelle rijen van noord naar zuid. Wegens plaatsgebrek werden de doden boven elkaar begraven. De meeste lagen op de rug, met het hoofd naar het westen en de voeten naar het oosten. Slechts enkele, vermoedelijk priesters, lagen in de tegenovergestelde richting. De oudste graven dateren van rond 1124 en de meest recente van ca. 1784, de periode dat Jozef II van Oostenrijk het begraven in de kerken verbodde.

Er kon slechts één dode worden geïdentificeerd en wel dankzij zijn zegel, nl. Aubertus Miraeus. Hij was deken van de kathedraal en overleed in 1640. Vanwege zijn status werd hij begraven aan de voet van het hoofdaltaar in het koor, weliswaar in een hergebruikte tombe.

Numismatisch materiaal

Er werden tijdens de opgravingscampagne een honderdtal munten en jetons aangetroffen, waarvan 24 in een grafcontext^[4]. Dit laatste gegeven duidt vermoedelijk op het begrafenisritueel met het 'Petrusgeld'^[5], vergelijkbaar met het veergeld voor Charon over de Styx, een gebruik dat uit pre-christelijke tradities is overgenomen in vroeg-christelijke rites.

Hoewel het numismatisch materiaal beperkt is in omvang, kan het toch worden aanzien als representatief voor de kleingeldcirculatie van onze streken. Met uitzondering van Lodewijk van Male zijn munten gevonden van alle hier regerende vorsten vanaf Lodewijk van Nevers (1322-1346) tot en met Karel VI (1711-1740).

Dat er ook munten uit andere gebieden zijn aangetroffen is geen toeval maar past perfect in de toenmalige monetaire realiteit. Ook de gevonden holpenning (mogelijks van Baer) vormt hierop geen uitzondering: in de Noordelijke Nederlanden waren die in omloop in verschillende steden^[6] tijdens de periode 1460-1570 tegen een koers van $\frac{1}{32}$ groot.

Holpenning (inventarisnr. 84 – schaal 200%)

^[4] Scheers & Oost, p. 126-127.

^[5] Bitter, Bonenkampova & Goudriaan (2013), p. 45.

^[6] Er zijn holpenningen gekend voor Arnhem, Batenburg, Deventer, Dokkum, Elburg, Groningen, 's-Heerenberg, Kampen, Nijmegen en Zutphen (Pannekeet & Cruysheer).

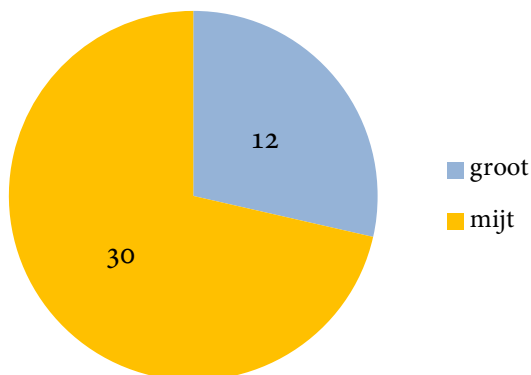
Het geheel kan eenvoudig worden opgesplitst in twee grote delen, nl. een eerste dat ik gemakkelijkshalve het tijdperk van de groot en de mijt noem, en een tweede dat ik het tijdperk van de stuiver en het oord noem en voor dit artikel laat beginnen bij de regering van Filips II.

De denominaties groot en de mijt werden veelvuldig nagemaakt door kleine vorstendommen en heerlijkheden, en deze imitaties circuleerden parallel aan de officiële stukken. De aanwezigheid van een groschen^[7] uit 1419 voor de Vrijstad Aachen en van een mijt van Maria van Artois, dame van Poilvache en van Méraude (1342-1353), bevestigen dit alleen maar.

*Poilvache, Maria van Artois (1342-1353), mijt,
(inventarisnr. 68 – schaal 150%)*

Periode 'groot' en 'mijt'

Meer dan 70% van de vondsten zijn mijten of een veelvoud ervan

Ongeveer de helft van de aangetroffen munten situeren zich in dit tijdsbestek, waarvan de mijt het grootste deel voor haar rekening neemt. De mijt was de kleinste waarde in het dagelijks geldverkeer. Een vijftal munten dateren van de periode tussen de invoering van de groot en deze van de mijt, en worden hierna in hun monetaire context toegelicht.

^[7] Duitse benaming voor de groot en imitaties ervan. Deze groschen behoort tot de vroegste munten met vermelding van het jaartal in Romeinse cijfers.

De oudste gevonden munten zijn enerzijds, een kopje of denarius, hoogstwaarschijnlijk een imitatie van de munten van graaf Jan I of II van Holland (1285-1305), en anderzijds, een denier parisis van Philips IV de Schone van Frankrijk (1285-1314).

Philippe IV le Bel (1285-1314), double parisis (inventarisnr. 88 – schaal 150%)

Beide munten dateren van iets later dan de 'gros tournois' die begin 1266 werd ingevoerd door Lodewijk IX en die een waarde had van 12 denier tournois. Rond 1305 hadden het kopje en de denier parisis een waarde van $\frac{1}{9}$ gros tournois.

De denier van paus Clemens (1305-1314) geslagen in Avignon en de double tournois van Philips VI (1328-1350) konden perfect circuleren in onze streken. Zij vertegenwoordigden in de periode vanaf 1305 hoogstwaarschijnlijk een waarde van $\frac{1}{13}$ gros tournois.

Een sterling geslagen in Brussel vanaf 1318 door Jan III van Brabant met een waarde van $\frac{1}{3}$ Tourse groot of 4 denieren past perfect in het monetaire plaatje van die tijd. Het is een imitatie van de Engelse sterling, een munt die voor het eerst wordt geslagen tijdens de regering van Hendrik II (1154-1189). De schat die in 1908 in Brussel werd gevonden, bevatte 80.000 sterlingen van Hendrik III (1216-1272) en vormt een treffend bewijs van het gebruik van de sterling in Brabant omstreeks het midden van de 13de eeuw. Terwijl de Engelse sterlingen zich verspreidden in de Nederlanden, begonnen ook de Vlaamse en Brabantse muntateliers sterlingen te slaan. Hun productie behoorde tot de omvangrijkste van Noord-Europa. Ze konden het zich dan ook veroorloven eigen sterlingtypes in omloop te brengen, waarbij weliswaar het lange kruis werd behouden (*in casu* op de keerzijde van de munt) ^[8].

Jan III van Brabant (1312-1355), sterling (inventarisnr. 44 – schaal 150%)

^[8] Mayhew (1991), p. 91-95.

Vanaf 1331 voerde Lodewijk van Nevers, graaf van Vlaanderen, de mijt in. Deze werd door de gebruikers ervan 'zwart' genoemd omdat het zilveragehalte naar Frans voorbeeld beneden de 250‰ lag en het hoog kopergehalte na verloop van tijd de munt een zwart uiterlijk gaf. De mijt was de laagste denominatie van het Vlaamse muntstelsel, met een koers van $\frac{1}{24}$ groot. Vanwege het tekort aan eigen pasmunt in Vlaanderen werd deze munt al snel nagemaakt, en het is dan ook niet verwonderlijk dat er mijten en dubbele mijten uit de Maasregio (Bocholt – Brogel – Gerdingen – Rekem – Stein) alsook uit Namen werden aangetroffen.

Lodewijk van Nevers (1322-1346), mijt (inventarisnr. 82 – schaal 150%)

Arnold III van Stein (1355-1372), mijt (inventarisnr. 70 – schaal 150%)

Een halve penning^[9] geslagen in Luxemburg tijdens de regering van Filips de Schone vertegenwoordigde een waarde van $1\frac{3}{4}$ mijt. Nadat de Bourgondische vorsten hun muntslag op het vlak van goud en zilver na 1433 hadden geüniformiseerd, circuleerden hun munten in hun vier vorstendommen tegen dezelfde koersen^[10]. Het lokaal gebleven biljoen en kopergeld waren niet geüniformiseerd, wat niet belette dat de hieronder afgebeelde munt voor Luxemburg vermoedelijk als een dubbele mijt circuleerde in Antwerpen.

Filips de Schone (1482-1506), Luxemburg, halve penning (inventarisnr. 25 – schaal 200%)

^[9] Deze halve penning geslagen in Luxemburg werd in het origineel artikel verkeerdelijk beschreven als een kwart groot.

^[10] Uit deze periode dateert de benaming 'vierlander' voor een reeks zilverstukken van de Bourgondische Nederlanden, alle met het wapen in het veld, geslagen in Brabant, Henegouwen, Holland en Vlaanderen van 1434 tot 1474 (van Gelder (1972), p. 271).

De aanwezigheid van munten van de Vlaamse graaf Lodewijk van Nevers laat zich gemakkelijk verklaren door het feit dat ten gevolge van de Successieoorlog na het overlijden van hertog Jan III van Brabant in 1355, het markgraafschap Antwerpen van 1357 tot 1406 werd toegevoegd aan het graafschap Vlaanderen. In die periode was er vanaf 1384^[11] een monetaire conventie van kracht tussen Johanna, hertogin van Brabant, en Filips de Stoute. De onderstaande dubbele mijt, geslagen te Leuven, is een conventiemunt die zowel in Brabant als in Vlaanderen circuleerde.

Conventie tussen Johanna van Brabant & Filips de Stoute (1384-1406), dubbele mijt (inventarisnr. 62 – schaal 150%)

De korte, een munt met een waarde van 2 mijt ingevoerd tijdens de regering van Karel V, was de eerste munt in onze gewesten die uit zuiver koper werd vervaardigd. Blijkbaar was de munt populair als grafgift, want de drie kortes met op de voorzijde de buste van de keizer en op de keerzijde een klauwende leeuw dexter werden alleen in deze context gevonden.

Karel V (1506-1555), korte (inventarisnr. 15 – schaal 150%)

Tijdens de opgravingen werd ook een halve plak^[12] van de drie steden Deventer, Kampen en Zwolle aangetroffen. De term 'plak' dateert uit de 14de eeuw en sloeg oorspronkelijk op een grote zilveren munt ter waarde van 2 groot. De benaming bleef bestaan in de Noordelijke Nederlanden, maar wel met andere waardes. Zo is de gevonden munt helemaal niet meer van zilver en heeft ze een veel lagere waarde, namelijk $\frac{1}{8}$ Overijsselse stuiver, wat ongeveer overkomt met $\frac{1}{4}$ groot.

[11] Muntakkoord van 16 juli 1384. J.-Cl. Martiny, *Het Munthuis in Gent*, deel II, p. 17.

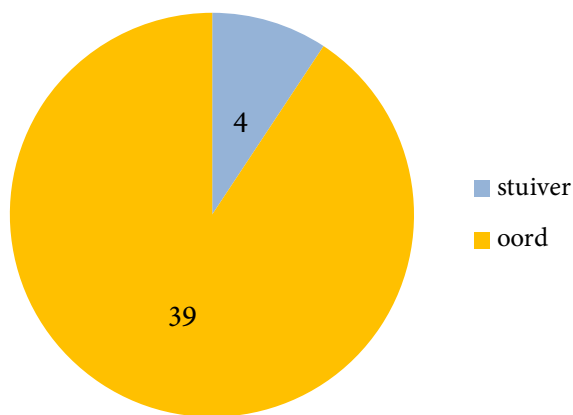
[12] De benaming plak komt van het Franse *plaque* dat metaalplaatje betekent. De eerste munt die zo werd genoemd was de zilveren leeuw, in 1363 ingevoerd door Lodewijk van Male en aangemunt in Gent en Mechelen.

Deventer, Kampen en Zwolle, Driestedenplak 1534 (inventarisnr. 39 – schaal 150%)

De overige munten uit deze periode zijn groten, halve groten en kwart groten. De stuiver geslagen onder het bewind van Filips de Schone vertegenwoordigde een waarde van 2 groot. Een halve reaal geslagen voor Karel V had een waarde van $3\frac{1}{4}$ groot.

Periode 'stuiver' en 'oord'

Meer dan 90% van de vondsten zijn oorden of een veelvoud ervan

Stuiver is een van in het begin van 15de eeuw opgekomen benaming voor het toentertijd grootste zilverstuk, nl. de dubbele groot of plak. Tijdens die periode ontwikkelde de waarde van de stuiver zich verschillend in de onderscheiden gewesten, zodat naast de stuiver van de Bourgondische Nederlanden er ook nog Luikse, Gelderse, Groningse en Overijsselse stuivers bestonden. Na de splitsing van de Nederlanden raakten deze lokale types in onbruik en kreeg de stuiver een vaste waarde van $\frac{1}{20}$ gulden of 4 oord.

In de Middeleeuwen en tot het eind van de 16de eeuw was er vooral zilver of biljoen geld in omloop. Vanaf de introductie van de korte met de beeltenis van Karel V (zie *supra*) worden de kleinste denominaties stilaan vervangen door munten uit puur koper zoals de oord en de duit (halve oord). Dat er bij deze opgravingen minder zilvergeld wordt aangetroffen tegenover de periode van de groot is dan ook niet verwonderlijk.

Buiten de stukken van 1 stuiver werd er ook een roosschelling gevonden, die een waarde vertegenwoordigde van 6 stuiver of 24 oord. Een munt die hoogstwaarschijnlijk courant werd gebruikt in het dagelijks geldverkeer maar die men toch niet graag zomaar kwijtraakte.

Provincie Zeeland, Middelburg, roosschelling 1601 (inventarisnr. 69 – schaal 150%)

De oord kwam in zwang vanaf de tweede helft van de 16de eeuw. Het was niet de kleinste denominatie, want ten tijde van Filips II had men ook nog de duit ($\frac{1}{2}$ oord) en de korte ($\frac{1}{6}$ oord). Toch wordt de oord het meest gebruikt, zoals blijkt uit een dertigtal stuks, aangetroffen tussen de munten gevonden in de kathedraal. Dit type munt komt van al de gevonden munten het meeste voor, en elke vorst tot en met Karel VI is vertegenwoordigd. Vier van deze oorden zijn afkomstig uit Luik en de Noorderlijke Nederlanden.

Prinsbisdom Luik, Jean Louis d'Elderen (1688-1694), oord (inventarisnr. 56 – schaal 150%)

Provincie Zeeland, Middelburg, oord (inventarisnr. 64 – schaal 150%)

Penningen – jetons – méreaux (?)

Het gevonden materiaal omvat ook een drietal jetons, doorgaans afkomstig van Neurenberg en ook rekenpenningen genoemd, waarvan er één, alhoewel fragmentarisch bewaard (inventarisnr. 41), na restauratie kon worden herkend. Daarnaast is er ook een loodtinnen numismatisch voorwerp (inventarisnr. 102) gevonden, waarvan de functie tot op heden nog steeds niet duidelijk is.

Penning – méreau (?) met Tudorroos (inventarisnr. 102 – schaal 150%)

Rekenpenningen waren de voorlopers van onze huidige rekenmachines. Ze werden gebruikt om te rekenen, zowel in de handel als in de Rekenkamers (financiële dienst van de Overheid). Ze werden op houten tafels met strepen of richels gelegd, volgens het principe van het telraam. Aangezien ze massaal per pond werden verkocht, is het niet verwonderlijk dat er ook enkele werden aangetroffen tijdens de opgravingen. Eén van deze penningen werd gevonden in een grafcontext. De keerzijde toont de Maagd Maria met kind. Was deze religieuze afbeelding mogelijk een motief om deze met een overledene mee te geven?

Penning (Neurenberg ?) 16de eeuw (inventarisnr. 28 – schaal 150%)

Een interessante numismatische oefening

Bij het restaureren en reinigen van het numismatisch materiaal in Sint-Niklaas gebeurde eveneens een determinatie door archeoloog Bart Lauwers, onafhankelijk van de determinaties in het artikel van Scheers & Oost uit 1991. Enkele foutjes in laatstgenoemde publicatie konden hierdoor worden gecorrigeerd. Zelf heb ik nadien geprobeerd om de referenties van het artikel te actualiseren met verwijzing naar de meest recente werken. Hierbij ontdekte ik twee nog ongepubliceerde varianten. Tenslotte liet ik het ontwerp van dit artikel nalezen door andere numismaten, wat toeliet de holhringheller (inventarisnr. 84) onweerleg-

baar te identificeren als een vooralsnog unieke holpenning van de banheren van Baer^[13] (Gelderland).

Enkele andere interessante vaststellingen worden hierna besproken:

kopje (inventarisnr. 38 – schaal 150%)

Op het **kopje voor Holland** lazen Scheers & Oost op de voorzijde de volgende letters: **I COM []TNDIE** – en op de keerzijde: **MON[]EIO**. Als determinatie werd een denier van Jan I of Jan II van Holland (1296-1305) of een imitatie ervan voorgesteld.

Bart Lauwers van Erfpunt/Onroerend Erfgoed Waasland schrijft dit kopje echter toe aan hertog Reinoud II (1326-1343) Harderwijk van Gelderland. Hij heeft m.a.w. een volledige andere tekst ontcijferd. Het spreekt vanzelf dat de slechte kwaliteit van dit stuk het heel moeilijk maakt het juist te determineren. Als ik de legende van de kopjes van hertog Reinoud II projecteer op de voorzijde, zijn de volgende letters mogelijk te zien: **[RE]N[AL.DVX.]GELR**. Maar dit verschilt grondig van wat in het artikel uit 1991 werd gelezen. De keerzijde is echter gelijklopend: daar staat normaal voor Harderwijk: **MON – ETT – DEH – ERO**^[14]. Hier werd aan het einde van de legende **EIO** gelezen. De **E** is duidelijk, en de **O** kan mogelijk voor een **D** doorgaan, maar van de **I** kan ik moeilijk een **R** maken.

Maria van Bourgondië, halve groot (inventarisnr. 95 – schaal 150%)

Een **halve groot voor Maria van Bourgondië** zonder jaartal is een nieuwe variant van Martiny 2017, BR 22/8, waarbij de keerzijdelegende eindigt op ***H*** in plaats van ***H**.

^[13] R. Wientjes & H. Van Caelenberghe, Onbekende holpenning uit de kathedraal van Antwerpen, *De Beeldenaar*, mei/juni 2018, p. 119-122.

^[14] Hendrik De Backer leest hier echter **MON – ETT – VOL – ERO**, m.a.w. het munt-huis te Vollenhoven voor Reinoud II. Met dank voor deze mededeling.

Filips de Schone, halve groot (inventarisnr. 85 – schaal 150%)

Een **halve groot van Filips de Schone** zonder jaartal, zesde emissie, is een nieuwe variant op Vanhoudt 2015, nr. 133-BG, die zijn type Q³⁷ benadert, met dat verschil dat het ringetje ○ en de lelie ♣ in de kwartieren van plaats zijn verwisseld.

Neurenberg, rekenpenning Hans Schultes (inventarisnr. 35 – schaal 150%)

Eén van de rekenpenningen gemaakt te Neurenberg door Hans Schultes (1553-1584) is een ongepubliceerde variant ^[15].

Slotbeschouwing

Het herbekijken van een artikel van gevonden en gerestaureerd materiaal dat reeds enkele decennia geleden is verschenen, kan in sommige gevallen heel nuttig zijn. Niet alleen omdat het artikel nu is gepubliceerd in de taal van de vondstregio, maar ook vanwege het feit dat er verrassend nieuwe elementen naar boven zijn gekomen, zoals in dit geval een nieuw type holpenning (inventarisnr. 84). Dit laatste is mede mogelijk gemaakt door een uitwisseling van de herwerkte gegevens met andere numismaten.

Zo werd mij ook gesuggereerd ^[16] om de resultaten te vergelijken met deze van opgravingen door de dienst Archeologie van de Stad Mechelen ^[17], uitgevoerd in de periode november 2009-februari 2011 op het Sint-Romboutskerkhof ^[18].

^[15] Met dank aan Freek Groenendijk.

^[16] Met dank aan Willy Geets voor deze suggestie.

^[17] Met dank aan Frank Kinnaer, consultant historisch onderzoek, voor de informatie.

^[18] <https://www.mechelen.be/archeologie-sint-romboutskerkhof>

Antwerpen en Mechelen liggen in vogelvlucht niet zo ver van elkaar en hebben een gelijkaardige historische achtergrond. In tegenstelling tot Antwerpen, waar de opgraving werd uitgevoerd in de kerk zelf, gebeurde dit in Mechelen op het buitenkerkhof, dat iets ouder is dan de Antwerpse kathedraal, maar eveneens in gebruik bleef tot 1785, toen Jozef II het verbod uitvaardigde nog langer te begraven in een kerkgebouw of een kerkhof in een stadscentrum. In Mechelen werden 298 munten en 6 penningen gevonden, hetzij bijna drie maal meer dan in Antwerpen. Dat er zoveel werd gevonden zal wellicht voor een deel zijn toe te schrijven aan het gebruik van een metaaldetector, maar ook aan het feit dat hier bijna vijf maal zoveel graven werden aangetroffen. De resultaten van beide opgravingen lopen deels parallel. Zo is het aandeel van in een grafcontext gevonden munten en penningen nagenoeg identiek. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat een deel van de Mechelse stukken in een graf kan zijn terechtgekomen via vulling door opspit^[19]. Een voorbeeld hiervan betreft een halve patagon (inventarisnr. 6514); het is weinig waarschijnlijk dat deze munt met een toch hoge waarde van 24 stuiver intentioneel met de dode werd meegegeven, des te meer dat op een buitenkerkhof vooral minderbegoeden werden begraven.

Ook imitatiemunten uit de Maasregio komen percentsgewijze evenveel voor in Mechelen als in Antwerpen. Het betreft vooral enkele of dubbele mijten, maar er werden in Mechelen ook twee hogere denominaties gevonden, nl. een halve griffioen^[20] van Hendrik Van Bastenaken van Zolder (inventarisnr. 6551) en een halve groot van Arnold van Rummen (inventarisnr. 6991).

Bij de vroege munten zien we Brabantse denieren van o.a. Hendrik II of III (inventarisnr. 6436 en 6437) en Jan I (inventarisnr. 6509); dergelijke muntjes werden niet aangetroffen te Antwerpen. Anderzijds ontbreken dan weer munten van Karel de Stoute en Maria van Bourgondië.

Net als te Antwerpen werden hier ook enkele loden jetons/méreaux? (inventarisnr. 6594, 6971 en 6972) gevonden, waarvan één (nr. 6972) wordt toegeschreven aan Sint-Remoldus, mogelijks voor Mechelen. Een koperen jeton/méreau met letter W (inventarisnr. 6494) is naar alle waarschijnlijkheid een armenpenning in ruil waarvoor de ontvanger een hoeveelheid witbier of wijn kon krijgen.

Alhoewel het grootste deel van de puzzel voor de munten en penningen aangetroffen in de kathedraal te Antwerpen is opgelost, blijven er toch nog enkele stukjes over die voorlopig niet kunnen worden geplaatst. Denken we maar aan de denier (inventarisnr. 38) en aan de jeton/méreau? met tudorroos (inventarisnr. 102). En Freek Groenendijk, die al vele jaren gespecialiseerd is in rekenpenningen, heeft zo zijn twijfels omtrent de toewijzing van de rekenpenning met de Maagd Maria en kind (inventarisnr. 28) aan Neurenberg.

^[19] Depuydt S., Kinnaer F. & Van de Vijver K., *In de schaduw van de toren – Resultaten van het archeologisch onderzoek van het Sint-Romboutskerkhof in Mechelen (basisrapportage)*, dienst Archeologie van de Stad Mechelen, 2013, p. 102.

^[20] Een griffioen had een waarde van 4 groten.

Literatuur

- BITTER P., BONENKAMPOVA V. & GOUDRIAAN K., *Graven spreken – Perspectieven op graf-cultuur in de middeleeuwse en vroegmoderne Nederlanden*, Uitgeverij Verloren Hilversum 2013.
- CHALON R., *Recherches sur les monnaies des comtes de Namur*, Brussel 1860.
- DENGIS J.-L., *Les monnaies de la principauté de Liège. III. De Gérard de Groesbeeck au rattachement à la France (1564-1794)*, Moneta Wetteren 2006.
- DUPLESSY J., *Les monnaies françaises royales de Hugues Capet à Louis XVI (978-1793)*, Paris & Maastricht 1988.
- GEETS W., *Rekenmunt en klinkende munt in de Zuidelijke Nederlanden: een complexe en intieme relatie (13de-18de eeuw)*, Bonheiden 2014.
- GROLLE J.J., *Muntende ministralen in Over-Sticht en Holland gedurende de 13e en 14e eeuw*, Amsterdam 2002.
- KOENIG A. & STALZER F., *Rechenpfennige – Band 1: Nürnberg, Signierte und zuweisbare Gepräge – 1. Lieferung: Die Familien Schultes, Koch und Krauwinckel*, Staatliche Münzsammlung München 1989.
- LUCAS P., *Monnaies seigneuriales mosanes*, Walcourt 1982.
- MARTINY J.-Cl., *Het munthuis in Gent deel 1 en 2*, Uitgeverij Snoeck Gent 2014.
- MARTINY J.-Cl. & GODDEERIS Th., *Maria van Bourgondië – Gravin van Vlaanderen 1477-1482 – Historische en numismatische studie van de muntslag in Brugge*, Uitgeverij Snoeck Gent 2017.
- MAYHEW N.J., *De sterling*, Gemeentekrediet, Brussel 1991, p. 91-95.
- MENADIER J., *Die Aachener Münzen*, Berlin 1913.
- MITCHINER M., *Jetons, medalets & tokens – The Medieval period and Nuremberg – Vol. 1*, B.A. Seaby Ltd London 1988.
- NOSS A., *Die Münzen von Trier, I 2. Beschreibung der Münzen 1307-1556*, Bonn 1916.
- PANNEKEET K. & CRUYSHEER A., *Holpenningen in Nederland (ca. 1460-1570)*, Jaarboek 2013, p.59-127, Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde.
- SCHEERS S. & OOST T., *The coins excavated in the Holy Mary cathedral of Antwerpen. An archaeological and numismatic contribution*, Acta Archaeologica Lovaniensia 30 (1991), p. 121-140.
- SERAFINI C., *Le monete e le bolle plumbee pontifice del Medagliere Vaticano, 1*, Milano 1910.
- TAS M., *540 rekenpenningen van de zestiende en eerste helft van de zeventiende eeuw*, 2009.
- VAN DER CHIJS P.O., *De munten der Nederlanden van de vroegste tijden tot aan de Pacificatie van Gend (1576). VI. Holland*, Haarlem 1858.
- VAN DER WIS J.C. & PASSON T., *Catalogus van de Nederlandse munten geslagen sinds het aantreden van Philips II tot aan het einde van de Bataafse Republiek (1555-1806)*, Apeldoorn 2009.
- VAN GELDER H.E., *De Nederlandse munten*, Uitgeverij Het Spectrum N.V., Utrecht & Antwerpen 1972.
- VAN HENGEL C., *De munten van Holland in de 13^e eeuw*, Amsterdam 1986.
- VANHOUDT H., *Atlas der munten van België van de Kelten tot Heden*, Herent 1996.
- VANHOUDT H., *De munten van de Bourgondische, Spaanse en Oostenrijkse Nederlanden en van de Franse en Hollandse periode 1434-1830*, Heverlee 2015.

Overzichtstabel (in chronologisch-geografische volgorde)

nr.	muntheer	metaal	type/jaartal	massa (g)	Ø (mm)	stempel-stand	literatuur
72	Lodewijk van Nevers	Bi	mijt	0,76	18		MAR2014#22
82		Bi	mijt	0,68	16	↑↑	MAR2014#22
50		Bi	mijt	0,43	16		MAR2014#22
103		Bi	mijt	0,79			MAR2014#32/3
89		Bi	mijt	0,46	16	↑→	MAR2014#22
6	Filips de Stoute	Bi	mijt	0,59	18,5	↑↙	MAR2014#65
†5	Jan zonder Vrees	Bi	dubbele mijt	1,26	19,5	↑↙	DDP#VIII·8
44	Jan III Brabant	Ag	sterling	1,28	18	↑↓	VH1996#G·248
62	Johanna/Filips de Stoute	Bi	dubbele mijt	1,25	21,5	↑↓	VH1996#G·321
7	Willem I de Rijke	Bi	dubbele mijt	0,75	19	↑↗	VH1996#G·2251
73		Bi	dubbele mijt	0,20	17,5		VH1996#G·2251
8	Filips de Goede	Ag	halve groot	0,73	21	↑→	VH2015#5·DO
63		Bi	dubbele mijt/hybride	1,09	19	↑↖	VH2015#7·BS/BG of GE
94		Bi	2 Brabantse mijt	0,84	21	↑↙	VH2015#20·ME
61		Bi	2 Brabantse mijt	0,90	20	↑↓	VH2015#27·LE
52	Karel de Stoute	Bi	kwart groot	0,68	17	↑←	VH2015#36·BG
60		Bi	kwart groot	0,56	17	↑→	VH2015#36·BG
83		Bi	4 Brabantse mijt	0,33	13	frag.	VH2015#38·LE
†14	Filips of Karel	Bi	2 Brabantse mijt	0,36	17	frag.	VH2015#20·ME of 39·LE
95	Maria van Bourgondië	Ag	halve groot	0,88	19	↑↗	MAR2017#BR·22
96	Filips de Schone	Bi	2 Brabantse mijt	1,04	18	↑↘	VH2015#118·AN
99		Ag	groot	1,56			VH2015#132·AN
57		Ag	groot	1,19	22	↑↓	VH2015#132·DO
85		Ag	halve groot	0,80	20	↑←	VH2015#133·BG
93		Ag	stuiver 149(9)	2,88	27	↑↗	VH2015#152·DO
25		Bi	halve penning	0,27	12		VH2015#168
91	Karel V	Ag	halve reaal	1,68	24	↑←	VH2015#228
†11		Cu	korte	1,15	18	↑↑	VH2015#234·BG ?
†15		Cu	korte 1554	0,90	17,5	↑→	VH2015#234·AN
†31		Cu	korte	1,22	17		VH2015#234
65	Filips II	Bi	duit	0,57	17	↑↑	VH2015#276·AN
32		Cu	korte	0,95	20		VH2015#278 234

81		Cu	korte	1,79	19	↑↙	VH2015#320 319·AN of MA
†16		Cu	korte	1,70	20	↑↖	VH2015#320
26		Cu	oord 1590	4,33	24	↑↘	VH2015#321·SH
27		Cu	oord 1584	5,15	24,5	↑↗	VH2015#321·MO
79		Cu	oord	4,60	25		VH2015#321
30		Cu	duit 1596	2,37	22	↑↑	VH2015#329·AN
†34		Cu	Statenduit	2,52	21,5	↑↘	VH2015#383·AN
†3	Albert & Isabella	Cu	penning 1607	2,39			VH2015#600·AN
†22		Cu	oord	2,45	24,5	↑↗	VH2015#592·AN
45		Cu	oord 1610	3,54	26	↑↘	VH2015#592·AN
46		Cu	oord 1610	2,84	25	↑↖	VH2015#592·AN
100		Cu	oord 1616	2,74	24		VH2015#592·AN
†37		Cu	duit 1615	1,90	20	↑↗	VH2015#593·AN
74		Cu	duit (1610 of 1611)	0,67	15		VH2015#593·TO
80		Ag	stuiver 1616	1,60	21,5	↑↘	VH2015#625·AN
67		Ag	stuiver 1615	1,24	21		VH2015#625·?
23	Filips IV	Cu	oord 1652	3,56			VH2015#653·AN
78		Cu	oord 1652	3,50	24	↑↖	VH2015#653·AN
87		Cu	oord	2,65	25		VH2015#653·AN
49		Cu	oord	2,86	24	↑↖	VH2015#653·MA
48		Cu	oord 1647	3,04	26	↑↖	VH2015#653·BS
77		Cu	oord 1650	3,5	26	↑↖	VH2015#653·AN/BS
90		Cu	oord 1658	2,81	25	↑↓	VH2015#653·BG
58	Karel II	Cu	oord 1693	3,27			VH2015#723·AN
†12		Cu	oord 1699	3,38	23	↑↖	VH2015#723·BG
†24		Cu	oord	3,83	24	↑↑	VH2015#723·BG
†86		Cu	oord	2,81	22	↑↓	VH2015#723
†1	Filips IV of Karel II	Cu	oord	2,25	24		VH2015#653/701
4		Cu	oord	3,02	25		VH2015#653/701
47	Filips V	Cu	oord 1709	2,81	24	↑↓	VH2015#748
59		Cu	oord 1710	2,91	24	↑↓	VH2015#748
29	Maxilien Emm. van Beieren	Cu	oord 1712	2,85			VH2015#790
†20	Karel VI	Cu	oord	3,41	23,5	↑↓	VH2015#749
†21		Cu	oord 1713	3,24	23	↑↘	VH2015#794·AN
92	Ferdinand van Beieren	Cu	oord	3,67	25		Dengis#1072
56	Jean-Louis d'Elderen	Cu	oord	3,63	23	↑↓	Dengis#1125
66	Jean de Bunde	Bi	mijt	0,22	16		Lucas 5,28 nr 57
71		Bi	dubbele mijt	0,89	16,5		Lucas 5,19 nr 36
43	Koenraad van Schoonvorst	Bi	mijt	0,30	14		Lucas 8,9 nrs 6-6A

70	Arnold III van Stein	Bi	mijt	0,38	15		Lucas 34.12 nrs 10-13
101		Bi	mijt	0,33	14		Lucas 4.12 nrs 10-13
53	Johanna van Merwede (Stein)	Bi	dubbele mijt	0,47	17		Lucas 38.7 nr 5B
38	imitatie Jan I/II van Holland	Bi	kopje	0,48	18	↑↑	Van Hengel 46 48
54	Willem VI van Beieren	Ag	kwart groot	0,75	20	↯	Grolle 19.1.7 p. 149
51	Zeeland	Cu	oord	3,53	23	↑↗	2.49.101 of 102 of 103
64		Cu	oord 1602	2,77	24	↑↓	2.49.101
69		Ag	roosschelling 1601	4,69	29	↑←	2.49.79
†2	Friesland	Ag	pijl- of bezem-stuiver	1,08	13,5	↑↙	2.16.117
39	Deventer/Kampen & Zwolle	Bi	halve plak 1534	0,30	15,5	↑↑	2.13.23
88	Filips IV le Bel	Bi	double parisis	0,64	20	↑↗	Duplessy 227
40	Filips de Valois	Bi	double parisis	0,53	19	↑↑	Duplessy 268
†10	Filips VI ?	Ag	denier Tournois	0,53	16,5		Duplessy 282?
55	Clemens V	Bi	denier	0,32	14	↑↓	Serafini I, p. 321 n° 1
68	Maria van Artois	Bi	mijt	0,35	19		Chalon, Namur 100
†36	Stad Aachen	Ag	groschen 1419	1,26	24,5	↑→	Menadier#116
84	Gelderland	Ag	holpenning	0,21	14		De Beeldenaar
†28	Neurenberg	Ae	rekenpenning	2,84	28,5	↑↑	Mitchiner vol. 1
35	Neurenberg	Ae	rekenpenning	2,31	24		Mitchiner vol. 1
9	Filips de Stoute	Bi	mijt	0,55	18		MAR2014#65
†13	?	Ag	?			frag.	
†17	?	Bi	mijt/dubbele mijt?	0,24	14		
19	?	Bi	?	0,32	17	frag.	
33	?	Bi	mijt	0,5	15		
†41	Neurenberg	Bi	penning	0,18		frag.	Mitchiner vol. 1
75	?	Bi	mijt/dubbele mijt ?	0,42	17		
97	?	Cu	oord ?	5,77	25		
18	?	Ag	?			frag.	
†42	?	Bi	?	0,14		frag.	
98	?	Bi	?	0,38	15		
102	Neurenberg	Pb/Sn	méreau/penning	3,88	19		Mitchiner vol. 1
76	?	Cu	munt/penning		23		

† = grafcontext | ? = onbepaald | frag. = fragment | MAR = Martiny | VH = Vanhoudt

Afbeeldingen in volgorde van het inventarisnummer – foto's op ware grootte
(munten waarvan de foto's ontbreken waren te fragmentair
of konden niet meer worden gelokaliseerd)

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16	17	18	19	20
----	----	----	----	----

21	22	23	24	25
----	----	----	----	----

26	27	28	29	30
----	----	----	----	----

